

Adamikné Jászó Anna

Stilisztikai kisszótár. Szóképek, alakzatok és egyéb stíluseszközök szótára (Witzl Balázs)

IKU-TÁR 7–8., INTERKULTURÁLIS KUTATÁSOK KFT. BUDAPEST. 2019. 254 OLDAL

Stilisztika stílusosan kisszótárban – „kisokosan”

Idén is lezárult az érettségi. Számos felelet hangzott el középszinten és emelt szinten egyaránt. Minden résztvevő – elnök, bizottsági tag, kérdező tanár és diák – számára volt egy közös pont: a szóbeli megnyilatkozás, vagyis a felelet nyelvi minőségének az értékelése, önértékelése. Fontos szempont volt a gondolatok szavakba rendezése érvelő és kifejtő jelleggel úgy, hogy a megalkotott szöveg megőrizze a hitelességet, és szakmai, tantárgyi alapokon álljon.

Ezeknek a területeknek a fejlesztését, az ellenőrzését is segíti Adamikné Jászó Anna új könyve, a *Stilisztikai kisszótár – szóképek, alakzatok és egyéb stíluseszközök szótára*, amely a Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport tudományos kutatási programjának keretén belül az IKU-TÁR sorozatban jelent meg. A kis méretű könyvecske 254 oldalban mutatja be mindazt, amit

a stilisztikáról tudni érdemes. A kötet emellett, hogy a szerző több évtizedes kutató-elemző-rendszerező munkáját foglalja össze, komoly segítséget nyújthat a vizsgára készülőknek is. Ehhez az elhivatottsághoz igazodtak a kötet szerkesztői és lektorai is (Balázs Géza, Pölcz Ádám, Adamik Tamás és Major Hajnalka), amikor az anyaghoz és a funkcióhoz igazították a formát. A könyv előnye, hogy mérete kicsi, kis helyen is elfér, akár útközben is kéznél tartható. Belső tagoltsága, a betűk mérete segíti az olvasást. A benne szereplő fogalmak személtetésére hozott példák jól érthetőek, az általános tájékozottság színesítése mellett a középiskolai tananyagoknak, az érettségi követelményeknek is megfelelnek.

A könyv tematikájának a komolyságát már a borító is érzékelteti, hiszen a Németh Kálmán szobrászművész által készített alkotás szövege („Jöjj és tanulj, menj és taníts”) már 1994 óta mottója a Közoktatási Konferencia és Pedagógiai Módszertani Napoknak, és még sokkal régebb óta mutatja a helyes irányt a tanítványok számára. Hiszen tanítani csak azt lehet, amit tudunk, és a tanítás egyben példamutatás is. Ezt az elhivatottságot erősíti a cím után található Kányádi Sándor-idézet is. Az előszó után következik az a formai és tartalmi újítás, újragondolás, amely az emelt szintű magyar nyelv és irodalom érettségén túl, a tanítványoknak szinte minden tantárgy esetében segíthet abban, hogy jó minőségű felelet alkothassanak, előadhassanak. A szóbeli vizsgák értékelésének ugyanis változó arányban, de 10% és 30% között része az előadás minősítése. A szerkesztés alapos és – divatos kifejezéssel élve – felhasználóbarát. A nagyobb témakörökön belül betűrendben következnek

a fogalmak és a könyv végén görög–latin szómutató is van, amely a bizonytalanoknak is segít a helyes fogalmi párok megtalálásában.

A kötetben használt fogalmak elrendezése és újragondolása jó érzékkel igazodik egyszerre az ókori görög Arisztotelész, az antik római Quintilianus, a 20. századi lengyel–belga Perelman és a magyar Babits Mihály elvárásaihoz, elképzeléseihez. Az utóbbi két szerző azon észrevétele is beépült a kisszótárba, hogy diákként mennyire nehéz volt megtanulni ezt a témakört, és felnőttként később mennyire hasznosnak találták a tanultakat. Chaïm Perelman, akit a szerző a 20. századi retorika Arisztotelészének tart, *A retorika birodalma* című könyve előszavában emlékszik erre vissza, Babits Mihály pedig az 1909-ben Fogarason megírt *Irodalmi nevelés* című tanulmányában fejtette ki: „[S]tilisztikailag műveletlen embernek a legszebb könyvek mintha idegen nyelven volnának írva. [...] aki stilisztikát sohasem tanult, az élet legszebb élvezeteinek egyikétől örökre meg van fosztva, mint a süket a zenétől” (Babits 1910).

A szerző 183 fogalmat szóképekre (trópusokra), alakzatokra (figurákra) és egyéb stílusesszüközökre osztja fel a könyvben. Az alakzatokon belül együtt jelennek meg a szó- és gondolatalkzatok. Az egyéb stílusesszüközök külön csoportba sorolásának oka a többféle módon kifejezhető funkció. A három egységen belül a fogalmak betűrendben követik egymást. Ez megkönnyíti a keresést, ha a felhasználó jártas a retorikában; azoknak, akik pedig még teljesen járatlanok, a könyv végén található szómutató segít.

A szótár nyelvezete könnyen érthető, hiszen a különböző fogalmak magyaros, görögös, latin változatai helyett a szakszók (ahol csak lehetséges) magyarul szerepelnek, majd zárójelben olvasható a görög és a latin eredetjük. Ezzel a módszerrel írásban és szóban is egyszerűen használhatók a fogalmak. A szerző figyelme arra is kiterjed, hogy az indoeurópai nyelvekben elterjedt görög–latin eredetű angol kifejezések is megtalálhatók legyenek a szócikkekben, így azok számára is nagyon hasznos a könyv, akik a témában napjaink idegen nyelvű irodalmát, szakirodalmát olvassák és használják.

A példák bőségesek: minden fogalomnál találunk kettőt-hármat. A teljesség igénye nélkül néhány író, költő, szerző, szónok, akiktől idézett az alkotó (zárójelben az idézetek darabszáma olvasható): Ady Endre (38), Áprily Lajos (22), Arany János (113), Babits Mihály (35), Csokonai Vitéz Mihály (7), Dsida Jenő (7), Gárdonyi Géza (40), Jókai Mór (175), József Attila (45), Katona József (4), Kosztolányi Dezső (8), Kölcsey Ferenc (9), Madách Imre (4), Márai Sándor (10), Móricz Zsigmond (4), Nagy Gáspár (12), Petőfi Sándor (95), Rejtő Jenő (16), Reviczky Gyula (9), Vörösmarty Mihály (35), Wass Albert, Weöres Sándor (13), továbbá Kossuth Lajos (4), Mádl Ferenc, Sólyom László (18-18); illetve Quintilianus (18), Rostand (12), Shakespeare (17), Szókratész (12).

A szépirodalmi vagy irodalmi igényességgel megalkotott idézetek mellett reklámszövegek is szerepelnek a példák között. Az alábbiakban ezek közül következik néhány.

Szóisméltés megszakítással: „Látnivaló, itt a büntetést *maga az isteni* végzet mondá ki; s *maga az isteni kéz* teljesítette. Ily esetben embernek csak a szeretet munkája marad fenn: az elbukottnak *kezet* nyújtani, s azt a remény és kegyelem útjaira visszavezetni” (Kölcsey Ferenc: *Gyermekgyilkos R. d. M. ügyében*).

Túlzás: „*Lépj be a digitális Kánaánba!*” (reklámszöveg)

Metafora: „A két szemöldöke szinte egy vonallá vált; szőke kefehaja szinte *tüskézett*, mint a megérintett sündisznó bőre” (Gárdonyi Géza: *Ida regénye*).

Metalépszisz: „A falvak kitérnek előlük / és félre állnak a kapuk, / elébük jött a *messzeség* és / megtántorodva *visszafut*” (Pilinszky János: *Harbach 1944*).

Alapvető újdonság Adamikné Jászó Anna munkájában a stilisztikai eszközök kognitív megalapozása, amely érthetővé teszi a szókép és az alakzat közötti különbséget, a négy mestertrópus kiemelésével pedig fölöslegessé válik a körülíró metafora. Az *alakzat* terminus stílusesszüközökön belül hagyása, a gondolat- és a szóalakzat megkülönböztetése, valamint a strukturalista nyelvészeti megközelítés merevségét félretevő felépítésnek köszönhetően elkülönülnek azok a funkciók, amelyeket többféleképpen, többféle stílusesszüközvel lehet kifejezni. A tanárok számára is elgondolkodtató az az újszerű megközelítés, amely szerint a metonímia, a szinekdoché és a metalépszisz mellérendelő viszonyban vannak egymással. A narratív metalépszisz pedig új altípusként tovább árnyalja a fogalmat. Mivel Perelman munkássága óta nem történt hasonló rendszerezés, a nemzetközi meghatározásokat a szótár egyezteteti az itthon használtakkal, és egyes esetekben a hazaiakat javítja és kiegészíti.

Összefoglalásképpen elmondható: stilisztikai műveltségre szükség van, ebben segíthet ez a kisszótár rövid, világos meghatározásokkal, jó példákkal. A könyv segítségével az olvasó könnyen felismerheti saját és mások nyelvhasználatának stílussajátosságait is.

Irodalom

Babits Mihály 1910. Stilisztika és retorika a gimnáziumban. Egy tantárgy filozófiája tanulók számára. *Nyugat*. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00049/01290.htm> (2019. augusztus 7.)

Witzl, Balázs: Stylistics in style in a smart dictionary

Az írás szerzőjéről

Witzl Balázs

igazgatóhelyettes, magyar–történelem szakos tanár
Comenius Angol–Magyar Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola, Gimnázium és Óvoda, Székesfehérvár

wbj001[kukac]gmail.com